

Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı

Fatma ACUN *

Abstract:

Content analysis is a research tool used to determine the presence of certain words or concepts within texts or sets of texts. With content analysis, researchers quantify and analyse the presence, meanings and relationships of such words and concepts, then make inferences about the messages within the texts, the writer(s), the audience, and the culture and time of which these are a part. Texts can be defined broadly as books, book chapters, essays, interviews, discussions, newspaper headlines and articles, historical documents, speeches, conversations, advertising, theater, informal conversation, or any occurrence of communicative language. Content analysis has two basic technics: Conceptual analysis and relational analysis. This study is concerned with the implementation of these technics, their advantages and disadvantages. Examples of content analysis are also given for the history of Turkish Republic.

Key Words: Content analysis, conceptual analysis, relational analysis, text analysis, methodology of history, history of Turkish Republic.

Özet:

Muhteva analizi, bir veya bir dizi metin içerisinde belli kelimelerin/kavramların varlığını belirlemeye ve bunların bağlam ilişkilerini incelemeye yarayan bir araştırma metodudur. Bu metodla kelimeler, kavramlar veya ibarelerin metin içerisindeki varlıkları veya yoklukları, anlamları ve aralarındaki ilişkiler tahlil edilebilir ve sayıya dökülebilir. Bu yolla, metnin vermek istediği mesaj, yazar, okur, hatta metnin yazıldığı dönem hakkında bilgi edinilebilir. Her tür metin ve yazıya geçirilmesi kaydıyla, iletişimin gerçekleştiği sözlü ortamlar muhteva analizine tabi tutulabilir. Muhteva analizinin, kavramsal ve ilişkili olmak üzere iki temel tekniği bulunmaktadır. Bu çalışmada, muhteva analizinin teknikleri, nasıl yapıldıkları, avantajları ve dezavantajlarıyla birlikte anlatılmakta ve Cumhuriyet dönemi tarihi araştırmalarında kullanımından örnekler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhteva analizi, kavramsal analiz, ilişkili analiz, metin analizi, tarih metodolojisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi.

1. Giriş

Muhteva analizi, bir veya bir dizi metin içerisinde belli kelimelerin/kavramların varlığını, kullanım sıklığını ve aralarındaki ilişkileri belirlemek için kullanılan bir araştırma metodudur. Bu metodla araştırmacılar, belirledikleri kelimeler, kavramlar veya ibarelerin metin içerisindeki varlığını sayıya dökülebilir, anlamları ve aralarındaki ilişkileri tahlil edebilir, metnin vermek istediği mesaj, yazarı, hatta metnin yazıldığı dönem hak-

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

kında çıkarsamada bulunabilirler. Metinler kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, gazete başlıkları, tarihi belgeler gibi yazılı olduğu kadar konuşmalar, reklamlar, resmi veya gayri resmi sohbetler, tiyatro gibi iletişimin gerçekleştiği sözlü ortamları da kapsamaktadır. Ancak, sözlü ortamlarda geçen iletişimin muhteva analizine tabi tutulması için yazıya geçirilmesi gerekmektedir. Yazıya geçirilmemiş iletişim örneklerini muhteva analizine tabi tutmak mümkün değildir.

Muhteva analizi geçmişte, elle veya araştırmacılar tarafından delinen kartların bilgisayarda işlenmesi yoluyla yapılmıyordu. İkinci yolla yapılan bir çalışmada binlerce kart kullanılmıyordu. Hata payının fazla olması ve uzun zaman alması nedeniyle bu yol, uzun metinler için pek kullanılmıyordu. Bu zorluklarına rağmen, muhteva analizi, 1940'lı yıllarda sıkça kullanılmaktaydı. Klasik yöntemlerle yapılan çalışmalar, belirlenen kelimelerin metinlerde sayımına (kelime sayımı) yönelikti. 1950'li yıllarda araştırmacılar, daha gelişmiş analiz metodlarını aramaya koyuldular: Kelimeler yerine kavramlar, kelime sayma yerine semantik (anlam bilim) ilişkiler üzerinde durmaya başladılar. Her iki yöntem de günümüzde kullanılmaya devam edilmektedir. Muhteva analizi yalnızca bu aşamada kalmayıp, günümüzde, zihinsel modeller (mental models) ve bunların linguistik, iletişimsel, sosyal kültürel ve tarihi önemlerini keşfetmek üzere de kullanılmaktadır.

Yazılı metne veya yazıya geçirilmiş her hangi bir sözlü iletişim nesnesine (konuşma, sohbet vs.) uygulanabilmesi nedeniyle, muhteva analizi, medya çalışmalarından tarih, edebiyat, retorik, etnografi, kültür çalışmaları, sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji ve iletişim bilimlerine uzanan geniş bir alan yelpazesi içinde kullanılmaktadır. Bunlara ilaveten, yapay zekanın gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Muhteva analizinin iki temel tekniği bulunmaktadır: 1- Kavram Analizi, 2- İlişkili Analiz.¹

2. Kavram Analizi

Muhteva analizi genelde kavram analizi ile birlikte düşünülmekte ve eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kavram analizinde sorgulamak için bir kavram seçilmekte, bu kavramın metin içinde varlığı belirlenerek sayı ile ifade edilmektedir. Tema analizi olarak da adlandırılan kavram analizinde yapılan iş, bir metin veya metinler dizisinde, önceden belirlenen kelime/kavram/terimlerin varlığını ve kaç defa geçtiğini tespit etmektir. Bu kelime/kavram/terimler direk olduğu kadar dolaylı da olabilirler. Direk kavramların belirlenmesi kolay olmakla birlikte, dolaylı kavramların belirlenmesi ve hangi düzeyde dolaylı olduğunun belirlenmesi zor ve karmaşık olabilir. Çünkü, dolaylı kavramların belirlenmesinde sübjektif kriterler kullanılmaktadır. Bu sübjektifliğin üstesinden gelmek için, konu ile ilgili uzman sözlükler kullanılmalı, kavramın kullanıldığı bağlam değerlendirilmeli veya her ikisi de birden yapılmalıdır.

¹ Muhteva analizinin türleri ve yapılış aşamalarının anlatıldığı bu kısım, İnternet'teki çeşitli web sitelerinden derlenmiştir. En fazla istifade edilen site adresi: <http://writing.colostate.edu/references/research/content/index>. Ayrıca, arama motoru olan Google'da "content analysis" (muhteva analizi) kelimeleriyle tarama yapıldığında ilgili sitelere ulaşılabilir. İstifade edilen diğer kaynaklar dipnotlarda, yeri geldiğinde belirtilmektedir.

2.1. Kavram Analizinin Yapılışı

Kavram analizinin aşağıda sırayla verilen aşamalarda yapılması gerekmektedir.

1. Araştırma sorusunu belirleme.
2. Analize tabi tutulacak örnek metin veya metinleri seçme.
3. Yapılacak analizin düzeyini belirleme.
4. Kodlanacak kavramların sayısına karar verme.
5. Kavramların bağlamlarının, sıklıklarının veya varlık-yokluklarının mı belirleneceğine karar verme.
6. Kavramlar arasında nasıl seçim yapacağına karar verme.
7. Kavramların seçimi için kurallar geliştirme.
1. Gereksiz bilgi ile ne yapacağına karar verme.
8. Metni kodlama.
9. Sonuçları tahlil etme.

2.1.1. Araştırma sorusunu belirleme:

Araştırma sorusunu belirleme önemlidir çünkü, sorunuz, sizin nereye ve niçin yönelmiş olduğunu gösterir. Bir problem belirlemeden yapılan analizin türleri ve sonuçları çok çeşitli ve yoruma açıktır. Bu nedenle analizi tamamlamak zordur.

2.1.2. Analize tabi tutulacak örnek metin veya metinleri seçme:

Araştırma sorusunu belirledikten sonra araştırmacı, sorusunun cevabını bulacağı metne yönelmelidir. Metnin tamamını analize tabi tutabilir. Metinlerin analizi bilgisayar aracılığıyla yapıldığından büyüklükleri fazla problem olmamakta, 500-1000 sayfa hacmindeki kitaplar, romanlar, tarihi belgeler gibi uzun metinler bilgisayara yüklenerek kolayca işlenebilmektedir.

Bilgisayar yardımı ile de olsa, bazen, metinlerde yer alan fazla ve ayrıntılı bilgi araştırmacıları, verilerin miktarını azaltmaya yöneltmektedir. Verinin sayısını azaltılır, baş edilebilecek miktara indirgerken bilgi kaybına uğramamak, araştırmacının en büyük hedefidir. Bu nedenle, çok miktarda ve uzun döneme yayılmış veriyle baş edebilmek için araştırmacıların seçme/örnekleme yoluna gittikleri sıkça görülür. (Krippendorf, 1980:66-69). Örnekleme işlemi yapılırken önce, araştırmanın materyali belirlenmelidir. Günlük, haftalık veya aylık olarak çıkan gazete ve dergiler, seçme işlemine en uygun verilerdir. Örneğin, günlük olarak çıkarılan X Gazetesinin, belli tarihler arasında çıkan köşe yazıları üzerine bir çalışma yapılmak istenmektedir. Bu gazetenin belirlenen tarihler (örneğin 1960-1980) arasındaki sayılarının tamamı çalışmanın materyalini oluşturur. Belirlenen bu materyal kümesi fazla olduğu için, işlenecek veriyi azaltmak/indirmek gerekmektedir. Bu da çeşitli örnekleme teknikleriyle yapılabilir: Tesadüfi örnekleme tekniğinde, veriler belli bir kurala dayanmaksızın, seçim yapılacak gruptaki verilerin hepsinin aynı derecede seçilme şansına sahip olacağı şekilde, rulet, şans tekerleği veya kura ile belirlenir. Örneğin bir ayın gazete sayılarına numaralar verilir. Bu numaralar kâğıtlara yazılır ve bir torbaya konur. Arasından üç tanesi seçilir. Bu seçim her ay için tekrarlanır. Bu suretle seçilen tüm gazete sayıları analize dahil edilir. Düzenli örnekleme tek-

niğinde ise, araştırma için belirlenen materyal kümesinden düzenli aralıklarla örnekler alınır. Örneğin, her ayın başı, ortası ve sonuna rastlayan veya her ayın 20'sine rastlayan gazete sayıları seçilebilir. Düzenli örnekleme tekniğinde önemli olan nokta, belirlenen zaman aralığının düzenli olarak tekrar etmesidir. Diğer bir örnekleme tekniği olan kategorileştirilmiş örnekleme de ise, belirlenen materyal kümesi kategorilere ayrılır, örnekler bu kategorilerden seçilir. Kategorileştirilmiş örnekleme tekniğinde önemli olan nokta, belirlenen materyal kümesinde bulunan veri türlerinin tamamından, eşit miktarda örneklerin alınmasıdır. Bu suretle, veri türlerinin tümü, eşit ağırlıklı olarak araştırmaya dahil edilmiş olacaktır. Örneğin, gazetelerin köşe yazılarının bölgeye veya yayın sıklığına göre değiştiği düşünülmektedir. Bu konu üzerine yapılacak araştırmaya dahil edilecek materyalin seçimi, kategorileştirilmiş örnekleme tekniği ile yapılmalıdır: Ülke belli bölgelere ayrılmalı. Her bir bölgede yayınlanan günlük, haftalık, aylık gazeteler belirlenerek, bunlardan kümeler oluşturulmalı (günlük, haftalık, aylık gazete kümesi). Oluşturulan bu kümelerin her birinin içinden belli aralıklarla, gazete sayıları seçilmelidir. Böylece, bir bölgedeki bütün gazete türleri eşit ağırlıklı olarak araştırmaya dahil edilmiş, bütün bölgeler de eşit ağırlıklı olarak temsil edilmiştir. Sonuçta, çalışmada kullanılan verilerin güvenilirliği ile birlikte, elde edilecek sonuçların geçerliliği de artırılmıştır.

Araştırmacı, elindeki materyalin tamamını mı analize dahil edeceğine, yoksa seçime mi tabi tutacağına kendi karar vermelidir. Karar verirken kriteri, formüle ettiği sorunun cevabını bulmayı tahmin ettiği metnin mutlaka analize dahil edilmiş olmasıdır. Bu, seçme işleminde daha çok önem kazanmaktadır. Metinlerin ilgisiz veya tekrar eden kısımları çıkarılabilirken, soruya cevap olacak kısımları dahil edilmelidir.

2.1.3. Yapılacak analizin düzeyini belirleme:

Metnin seçiminden sonra araştırmacı, metni baş edilebilir kategorilere ayırmalıdır. Bu kategoriler kelime, ibare veya cümlelerden oluşabilir. Metni bu kategorilere indirdikten sonra, araştırmacı, sorusu ile ilgili kelimelere kavramlara yoğunlaşır. Yine araştırmacı, sorusu ile ilgili olarak, seçilen metin içerisinde, tek bir kelimenin mi, yoksa, birden fazla kelime ve ibarenin mi analize tabi tutulacağına karar vermelidir.

Metnin kategorilere indirgenmesi işlemi, bilgisayar programları ile otomatik olarak yapılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan Concordance adlı program, istenen metni otomatik olarak kelime düzeyinde kategorilere ayırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, program metnin içinde geçen bütün kelimeleri alfabetik sıraya dizmektedir. Program ve kullanımı hakkında bilgi makalenin son kısmındaki, Concordance Programının Kullanımı kısmında verilmiştir.

2.1.4. Kodlanacak kavramların sayısına karar verme:

Araştırmacı bu aşamada, kaç tane farklı kavramı kodlayacağına karar vermelidir. Kodlama, analize dahil edilecek kelimeleri seçme, belirleme anlamında kullanılmıştır. Bu, önceden tanımlanmış bir dizi kavram ve kategorilerin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bu ön belirlemelerden sonra araştırmacı, metindeki kelimeleri seçerken kendisine ne kadar esneklik payı vereceğini de düşünmelidir. Yalnızca önceden belirlediği bir dizi kelime ve kategorileri mi metinden seçmelidir yoksa, metni okurken karşılaştığı

ve ilgili bulduğu kelime ve kategorileri de diğerlerinin arasına katarak seçme işlemine devam etmelidir. Sayısı ve türü önceden belirlenmiş kelime ve kavramlarla çalışmak, bir metin çok spesifik konular için sorgulandığında işe yaramaktadır. Diğer yandan, esnek kodlama yöntemi ile, yeni ve önemli kelimelerin seçilerek işleme dahil edilmesinin, sonuç üzerinde etkili olacağı aşikardır.

2.1.5. Kavramların bağlamlarının, sıklıklarının veya varlık-yokluklarının mı belirleneceğine karar verme:

Metinde taranacak, belli sayıda ve belli türdeki kavramların seçiminden sonra araştırmacı, yalnızca bunların metinde geçtiği bağlamları inceleyebilir, metinde kullanım sayılarını tespit edebilir veya yalnızca metinde var olup olmadığına bakabilir. Bunların nasıl yapılacağı aşağıda sırasıyla verilmektedir.

2.1.5. A. Anahtar Kelime Bağlamı (AKB)

Metinde hangi kelimelerin, hangi bağlamlarda ve nasıl kullanıldığını tespit etmek için bu teknik kullanılmaktadır. Elde edilen bilgi ile kelimelerin anlamları ve kullanımlarındaki değişimler ve tutarlılık veya tutarsızlıkları incelenir.² Kelimelerin anlamlarının, belli terimler veya deyimler ile birlikte kullanımına bağlı olup olmadığı anlamak için bilgi sağlar. (Weber, 1980: 44-48).

Anahtar kelime bağlamını yapmaya yarayan bilgisayar programları, kelime dizimi halinde ve her kelimeyi, içinde geçtiği cümle ile birlikte gösterecek şekilde düzenlenmiştir (bkz. makalenin sonunda, Concordance Programının Kullanımı kısmında yer alan 4. Aşama ve ilgili ekran görüntüsü). Anahtar kelimenin sağ ve sol tarafında görünmesi istenen kelime sayısı programda ayarlanabilir. Bu suretle, istenildiğinde, kelimelerin kullanıldığı daha geniş bağlamları görmek mümkündür. Örneğin, "Balkan" kelimesi tarandığında bir sonra geçen "ittifakı", "harbî" ve "hükümeti" kelimeleri ile birlikte görülür ve aranan "Balkan" kelimesi ile Balkan harbi, ve Balkan ittifakı ve Balkan hükümetinin kastedildiği tespit edilerek, Balkan kelimesinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bilgisayarda yapılan kelime dizini, zamirleri, şüpheli ibareleri, eş anlamlı (sinonim: farklı yazılıp aynı anlama gelen) ve sesdeş (homonim: aynı yazılıp farklı anlama gelen) kelimelerin tamamını ayırt edememektedir. İyi tasarlanmış bazı programlar ile homonimleri ayırt etmek mümkün olmaktadır. Örneğin, İngilizce'deki "state" kelimesinin en çok kullanılan dört ayrı anlamını (state: devlet, bildirmek, durum, ve Amerika Birleşik Devletleri) program ayırt edebilmektedir. Yapay zekanın kullanımı ile bu konuda gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bu, Türkçe için henüz mümkün değildir. Programın bu eksikliğini tamamlamak araştırmacıya düşmektedir.

² Anahtar Kelime Bağlamı, genelde dinî metinleri anlamada başvuru tefsir (Batı dilinde hermenötik) ile aynı tekniğe sahiptir. Ancak, İslamî metinleri yorumlanmasında sıkça başvuru tefsir tekniği hep aynı kalmış, daha geniş anlamda muhteva analizine yol açarak, metinlerin tahlilini kolaylaştıracak çeşitli tekniklerin icad edilmesi mümkün olmamıştır. Tefsirin Türkoloji alanında, Batılılar tarafından kullanımı konusunda yeni bir çalışmaya bakılabilir: Halil İnalıcık, "Hermenötik, Oryantalizm Türkoloji", *Doğu Batı*, 20(2002), 13-39.

Anahtar kelime bağlamı tekniği, yapısal olarak, metni indirgeyici değil artırıcıdır. Yani, taranan kelimenin sağ ve sol tarafındaki kelimeleri, istenen sayıda gösterebilir. Bu, araştırmacının dikkatini, taranan bir tek kelimeden diğer kelimelere kaydırıyor gibi görünse de, durum gerçekte öyle değildir. Anahtar kelime bağlamı tekniğini kullanan araştırmacı, tek bir kelime yerine birkaç kelimeden meydana gelen deyimler kullanarak dikkatini yoğunlaştırabilir; “Balkan Harbi”, “Balkan İttifakı” gibi. Bu semboller aracılığı ile araştırmasını sürdürür.

2.1.5. B. Kelime Kullanım Sıklığı (KKS)

Araştırmacı, Kelime Kullanım Sıklığı tekniğini kullanarak, araştırdığı konuya bir perspektif kazandırabilir. Çoğu muhteva analizcisi, çalışmasını en çok kullanılan kelimeler üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu konuda şöyle bir durumla karşılaşılabilir. Kullanım sıklığı düşük olan kelimeler, kullanım sıklığı yüksek olan kelimelerden fazla olabilir. Örneğin, bir metinde 4.719 farklı kelime kullanılmış, bunun da yarısı, 2.317, yalnızca bir kere kullanılmış olabilir. Sıklığın düşük olması veya bir metindeki kelimelerin düşük sıklıkla kullanılmasına, doğal biçimde oluşan belgelerde daha çok rastlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, belli bir amaç için üretilmeyen metinlerde bu duruma rastlanmaktadır. Kelimelerin az kullanımı veya kullanım sıklığının düşük olması, araştırma için engelleyici değildir. Çünkü araştırmacılar, genelde, az kullanılan değil, çok kullanılan kelimeler üzerine yoğunlaşmaktadır. Kelime sıklığını tespit ederken bazı ufak kelimeler, Türkçe’deki, “bu”, “şu”, “o” gibi kelimeler atılabilir. Yukarıda bahsedilen Concordance programı, her kelimenin metin içinde kaç defa kullanıldığını sayı ile göstermekte, ayrıca istendiğinde, yüzde olarak da belirtmektedir. Yine istenildiğinde metinde kullanılan bütün kelimelerin, alfabetik yerine, kullanım sıklığına göre dizimi yapılabilmektedir (bkz. makalenin sonunda, Concordance Programının Kullanımı kısmında yer alan 4. Aşama ve ilgili ekran görüntüsü).

KKS hakkında belirtilmesi gereken bir başka nokta da, en sık kullanılan kelimelerin, üzerinde en fazla durulan, en çok endişe edilen konuları yansıttığının düşünülmesidir. Bu genelde doğrudur, fakat bazı sınırlamalar gerektirmektedir. 1-Sık kullanılan kelime farklı bağlamlarda kullanılmış veya birden fazla anlama gelmiş olabilir. Bu durumda, KKS, gerçekte olduğundan daha fazla sıklığı aksettirmektedir. Bu da, kelime sıklığı verilerinin geçerliliğini sorgulamayı gerektirir. Örneğin “state” de olduğu gibi, yalnızca bu kelimenin kullanım sıklığına bakılarak, devlet, bildirmek, durum veya ABD’nin hangisine veya her birine kaçar defa atıfta bulunulduğu söylenemez. KKS listeleri, tek tip kelime kullanımlarını bir araya getirmeye ve belli ibarelerin sıklığını bulmaya yarar.

Üslup ve dil nedeniyle, kullanılan belli zamir ve sinonimler, aranan kelimenin sıklığını azaltabilir. Örneğin, “Demokrat Parti” yerine “biz”, “bizim parti” ibareleri kullanılmış olabilir. Bu nedenle, Demokrat Parti’ye yapılan bütün atıfları tespit etmek için, onu ima eden diğer kelimelere de bakılmalıdır. Aksi halde varılan sonuçlar geçersiz olacaktır.

KKS, belgelerdeki vurgu farklılığı ve değişimleri bulmaya yaramaktadır. Fakat, dikkatli kullanılmalıdır. Örneğin, “Avrupa Birliği” terimi partilerin seçim bildirgelerinde tarandığında X partisinde, Y partisinden fazla çıkabilir. Bunu bilmek ilginç olabilir.

Ancak bu, partilerin Avrupa Birliği hakkındaki görüşleri ve Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesi konusunda farklılaşıp farklılaşmadıklarını açıklamaz.³ Dolayısıyla, KKS tespit eden bir araştırmacı, elde ettiği bilgiyi, anahtar kelime bağlamındaki gibi, metin içerisinde geçen kelimelerle ve bağlamla birlikte değerlendirmelidir. (Weber, 1980: 48- 54; Krippendorff, 1980: 109-111).⁴

2.1.5. C. Varlık - Yokluk Belirlemesi (VYB)

Araştırmacı, tespit ettiği kavramların yalnızca metin içerisinde geçip geçmediğini bulmak isteyebilir. Bu teknikte, taranan kelimenin, metin içerisinde kullanılıp kullanılmadığını tespit edebilir. Ancak, eğer, taranan kelimenin metinde kullanıldığı tespit edilirse, bu kelime, metinde kaç defa geçiyor olursa olsun, yalnızca bir defa geçiyormuş gibi görünür. Kelimenin metin içerisinde kaç defa geçtiği ve hangi bağlamlarda kullanıldığı ile ilgilenmemektedir. Bu özelliği nedeniyle, metnin çok sınırlı bir görünümünü sunmaktadır. Sınırlı sayıda ve özellikle seçilen kelimeler metin içerisinde taranmak istendiğinde işe yaramaktadır. Kelimenin varlığı tespit edildiğinde, AKB ve KKS ile desteklenmesi, daha kapsamlı yorumların yapılmasını sağlayacaktır.

2.1.6. Kavramlar arasında nasıl seçim yapacağına karar verme:

Bu aşamada araştırmacı kavramsal genellenmenin düzeyi konusunda karar vermedir. Daha açık bir ifadeyle, önceden belirlenen kavramların ayrılarının mı kodlanacağına, yoksa, farklı şekillerde görünseler de önceden belirlenen kavram gibi mi kodlanacağı konusunda düşünülmelidir. Örneğin, “pahalı” kelimesi metinde “pahalılık” olarak da geçebilir. Araştırmacı bu iki kelimenin tamamıyla ayrı manalar taşıyıp taşımadığına veya aynı kelime gibi kodlanabilecek derecede benzer manalara sahip olup olmadığına karar vermelidir. Bu aşamada karar verilecek bir diğer konu da, ima konusudur. Bu, “pahalı” ve “pahalılık” kelimelerinde olduğu gibi yalnızca, kelimeler arasındaki dilbilgisi farklılıklarına yönelik değildir. İmanın düzeyini belirlemek araştırmacıya sadece “pahalı” kelimesini değil, pahalılığı ima eden diğer kelimeleri de belirleme fırsatı verir. Bu kelimeler, örneğin “ekonomik yönden sıkıntılı” gibi teknik kelimeleri, jargon vs.yi içerebilir. Araştırmacı bunların ayrı bir kategori altında toplanmayı gerektirip gerektirmediğine veya ima ettiği anlamdan dolayı “pahalı” kategorisi altında toplanıp toplanamayacağına karar vermelidir.

³ Yazarın, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde master düzeyinde verdiği Tarih Metodolojisi dersinde öğrencilere yaptırdığı bu çalışmada, Türkiye’de yapılan Kasım 2002 genel seçimlerine katılan 12 büyük partinin seçim bildirgeleri analize tabi tutulmuştur. Neticede, “Avrupa Birliği” terimini en çok kullanan iki partiden birinin, en çok milletvekili çıkarak TBMM’ne giren, diğerinin ise, minimum milletvekili sayısına ulaşamayarak meclis dışında kalan bir parti olduğu tespit edilmiştir. Her iki partinin de “Avrupa Birliği” terimini yüksek oranda kullanmasına rağmen, bu konudaki görüşlerinin farklı olduğunu gösteren bu durumu, yalnızca kelime sayma işlemi ile tespit etmek mümkün değildir. Ancak, anahtar kelime bağlamı ile birlikte değerlendirildiğinde daha doğru ve sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir.

⁴ Kullanım sıklığı analizi, kelimelerin doğrudan sayılmasının yanı sıra, kategoriler halinde düzenlenerek de yapılmaktadır. Bu konuda bkz. Weber, *Basic Content Analysis*, 56-57.

2.1.7. Kavramların seçimi için kurallar geliştirme:

Kavramların seçimi ve genelleme düzeyinin belirlenmesinden sonra, araştırmacının metindeki kelimeleri seçmek için kurallar geliştirmesi gerekir ki, bu suretle kodlama işlemi tutarlı ve düzenli bir biçimde ve metnin tamamına aynen uygulanarak devam etsin. Örneğin, “ekonomik yönden sıkıntılı” ibaresi bir paragrafta ayrı bir kategoride kodlanmış, diğerinde ise “pahalı” kelimesi altında ima edilen kavramlar arasında kodlanmış ise, hem veriler, hem de bu verilerden yola çıkarak yapılan yorumlar geçersiz olacaktır. Seçme kuralları, metni bu türden aksaklıklara karşı korur ve seçme işinin metnin başından sonuna dek tutarlı biçimde yapılmasını sağlar.

2.1.8. Gereksiz bilgi ile ne yapacağına karar verme:

Araştırmacının yapacağı bir sonraki işlem, gereksiz bilgiyle ne yapacağıyla ilgilidir. Gereksiz verileri tamamıyla silebilir, atabilir. Veya, bütün verileri gerekli ve önemli görerek, kodlama sistemini tekrarlamak, hatta değiştirmek üzere kullanabilir. Verilen örnek için, metinde geçen “ve”, “veya” gibi kelimeler göz ardı edilebilir. Çünkü bunlar “ucuz” ve “pahalı olmayan” kelimelerin sayısına tesir etmez, dolayısıyla da işaretlemenin sonucunu değiştirmez.

2.1.9. Metni kodlama:

Gereksiz bilgi hakkında bir tercih yapıldıktan sonra, bir sonraki aşama, metni kodlamadır. Bu elle, yani metni okuyarak ve kavramların geçtiği her bir yeri belirleyerek, veya çeşitli bilgisayar programlarını kullanma yoluyla otomatik olarak yapılabilir. Bilgisayar programları, günümüzde yapılan kavram analizlerinin en büyük yardımcısıdır. Araştırmacının önceden belirlediği kavramları programa girmesiyle, kavram analizi programları kodlama işlemini otomatik olarak gerçekleştirir ve büyük miktarlardaki verilerin ve farklı metinlerin sorgulanmasını kolay, çabuk ve etkin biçimde yapar. Fakat, bilgisayar programları yoluyla otomatik kodlama işlemi, büyük ölçüde, araştırmacının yaptığı hazırlığa ve kategorileri belirlemesine bağlıdır. Kodlama işlemi elle yapıldığında, araştırmacı yaptığı hatayı daha kolay görebilir. Bilgisayar yalnızca bir araçtır ve kendisine verilen veriye dayalı olarak kodlama işlemini yapar. Bilgisayar ile çalışmada, en fazla, ima edilen kavramları işaretleme konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla, doğru kodlama için kategori hazırlığının çok iyi yapılması gerekmektedir.

2.1.10. Sonuçları tahlil etme:

Kodlama işlemi tamamlandıktan sonra, araştırmacı verilerini sorgular ve çıkarılması mümkün olan neticeleri çıkarmaya ve genellemeleri yapmaya çalışır. Kavram analizinin yalnızca sayısal veri ile ilgilendiğini düşünürsek, genelleme ve yorum yapma düzeyinin oldukça sınırlı olduğunu görürüz. Araştırmacı, verilerin müsaade ettiği kadar çıkarsamada bulunabilir. Fakat, daha büyük fikirleri belirleyen eğilimleri tespit etmek de mümkündür. Örneğin, “ucuz” kavramının 50, “herkes için hizmet” ibaresinin ise 15 defa kullanıldığını tespit eden bir araştırmacı, sağlık konusunda yapılan planlarda, hizmet yerine, maliyetin ön planda tutulduğunu söyleyerek, oldukça güvenli bir çıkarsamada bulunabilir. Bu türden çıkarsamalar yapmada ve bilgi üretmede kavram analizi, doğru yapılması kaydıyla, çok faydalı ve etkilidir. Ancak, sorgulamasının sayısal olmasıyla ve

odaklaşmasıyla sınırlıdır. Kavramlar arasında var olan ilişkileri tam manasıyla keşfetmek ve incelemek için ilişkili analiz metoduna başvurulmalıdır.

3- İlişkili Analiz

Kavram analizi gibi ilişkili analiz de, bir veya bir seri metindeki içerisindeki kavramların tespit edilmesiyle başlar. Ancak, ilişkili analiz, tespit edilen kavramların aralarındaki ilişkileri keşfederek, kavramların varlığından ve sayılarından öteye gitmeyi hedefler. İlişkili analiz anlam/semantik analizi olarak da adlandırılır. Diğer bir ifadeyle, ilişkili analizinin asıl amacı, semantik veya anlamlı ilişkiler aramaktır. Kavramların tek başlarına bir anlam ifade etmedikleri düşünülmektedir. Anlam, bir metinde yer alan kavramlar arasındaki ilişkilerin ürünüdür. Kavramlar “düşünce/fikir özleri (ideational kernels)” dir; bu özler, ancak diğer sembollerle bağlantıları kurulduğunda anlam kazanan semboller olarak düşünülebilir.⁵

Diğer sorgulama türlerinde de olduğu gibi, neyin çalışılacağı ve neyin kodlanacağına dair yapılan tercihler, çoğu kez, yapılacak çalışmanın sınırlarını da belirler. İlişkili analiz için, önce, hangi kavram türünün kullanılacağına karar vermek önemlidir. Analiz, yalnızca bir tane kavram kategorisi üzerine kurulacağı gibi, 500 kavram kategorisi üzerine de kurulabilir. Çok fazla sayıda kavram kategorisi kullanmanın çalışmanın sonuçlarını muğlak hale getirebileceği gibi, çok az sayıda kullanma da, geçerlilik ve güvenilirlik derecesi düşük neticelere varmaya yol açacaktır. Bu nedenle, araştırmanın bağlamı ve gereklerinin kodlama işlemini belirlemesi en iyi yoldur.

İlişkili analizin yapılış aşamaları konusunda aşağıda verilen bilgilerle, muhteva analizi yapan bir araştırmacının kullanabileceği pek çok yöntemden bir kısmı sunulmaktadır. Anlatılanların daha iyi anlaşılması için örnekler verilmiştir. İlişkili analiz metodunda çok değişik tekniklerin kullanılması, bu tür araştırmalara ilginin oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Bilgisayar desteğinin de bu ilgede payı vardır. Fakat, çoğu araştırmalarda olduğu gibi, bilgisayar yardımıyla bile, zaman alıcıdır. Bu noktada söylenecek en önemli söz ise, ilişkili analizin, istatistik metodlarını fazlaca kullanmasına rağmen, niteliksel/kalitatif metodlarda görülen ayrıntı zenginliğine sahip olmasıdır.

3.1. İlişkili Analizin Yapılışı

Aşağıda, ilişkili analiz yapmak üzere, bir metni veya metin serisini kodlamak için takip edilmesi gereken aşamalar, daha doğrusu, stratejiler sunulmaktadır.

Bir metni, kayda alınmış bir konuşma, sohbet vs. yi ilişkili analize tabi tutmak için aşağıdaki sekiz aşama sırasıyla gerçekleştirilmelidir.

1. Araştırma sorusunu belirleme.
2. Analize tabi tutulacak örnek veya örnek metinleri seçme.
3. Yapılacak analizin türünü belirleme.
4. Metni kategorilere indirgeme ve kelime veya ibare örneklerini kodlama.
5. Kavramlar arasındaki ilişkiyi inceleme.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Carley, K., "Content Analysis", *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, (ed) R.E. Asher, Pergamon Pres, Edingburg 1990, 235-267.

6. İlişkileri kodlama.
7. İstatistikî analizler yapma.
8. İstatistikî analiz sonuçlarını çeşitli biçimlerde gösterme.

3.1.1. Araştırma sorusunu belirleme:

Kavram analizinde olduğu gibi, ilişkili analizde de araştırma sorusunun formüle edilmesi önemlidir. Çünkü soru, analize tabi tutulacak metnin seçimini ve bu metin üzerinde yapılacak işlemleri belirlemektedir.

3.1.2. Analize tabi tutulacak örnek metin veya metinleri seçme:

Soruyu belirledikten sonra araştırmacı, belirlediği metnin sorusuna cevap olabilecek kısımlarını seçmelidir. Bu aşamada, ilişkili analiz açısından dikkat edilmesi gereken nokta, analize tabi tutmak üzere ne kadar bilginin alınacağıdır. Bunu yaparken, araştırmacı, sonuçları sınırlamayacağından emin olmalıdır. Seçme işlemine çok fazla bilgi dahil etmemeye de özen göstermesi gerekir. Aksi yapıldığı takdirde, kelime seçme işlemi, yapılan işe değecek sonuçlar vermeyecek kadar ağır ve yoğun hale gelir.

3.1.3. Yapılacak analizin türünü belirleme:

Örneklerin seçiminden sonra, hangi tür ve ya türlerde analiz yapılacağını belirlemek gerekmektedir. İlişkili analizin, bir metindeki ilişkileri tahlil etmek üzere kullanılabileceğiniz alt kategorileri vardır: Hissiyatın Belirlenmesi, Yakınlık Analizi ve Bilişsel Gösterim.

- * Hissiyatın Belirlenmesi: Bu yaklaşım, metinde yer alan kavramların hissi değerlendirilmesini sağlar. Bu biraz problemli olabilir, çünkü hisler ve duygular şahıslara ve zamana göre değişir. Yine de, yazar veya konuşmacının duygusal ve psikolojik durumunu belirleme aracı olabilir. Bu tür analizin altında yatan düşünce, bir yazarın hissiyatı veya psikolojisinin, sözlü davranışına göre belirlenebileceğidir. Belirlenen kavramlara, duygusal/psikolojik grafikte belli sayısal değerler verilir ve bu değerler istatistiki yönden sorgulanır.
- * Yakınlık Analizi: Bu analiz türü, belirli kavramların metindeki varlığıyla ilgilenir. Metin, kelimelerden meydana gelen bir dizge olarak algılanmaktadır. Farklı kelimelerden meydana gelen bir "kelimeler kümesi" belirlenir. Bu kümeye pencere denilmektedir. Belirlenen bu pencere/kelimeler kümesi metnin tamamında taranarak, pencere/kümedeki kelimelerin metinde birlikte geçip geçmediği tespit edilir. Birbirleri ile bağlantılı ve metinde birlikte geçen bir grup kavram sonuçta, belli ve genel bir anlamı ifade edebilir. Bu teknik biraz problemli görünmektedir çünkü, pencere/küme, yalnızca belli kavramları bir arada tutmaktadır ve anlama, bir arada bulunma manası yüklemektedir (bkz aşağıda 5. Aşama ve ilgili ekran görüntüsü) Yakınlık analizinde, gruplandırma, bir araya getirme ve derecelendirme gibi teknikler uygulanabilir (Krippendorff, 1980: 111-118).
- * Bilişsel Gösterim: Bu tür analiz, yukarıdaki iki yaklaşımdan çıkan sonuçları daha ileri düzeyde tahlil etmeye yarar. Karşılaştırma amacıyla, yukarıdaki sü-

reçleri görsel temsil ederek, araştırmacıyı bir adım daha ileri götürür. Hissiyat ve yakınlık analizleri, metnin düzeni içinde yapılırken, anlam temsili, metnin genel anlamının modelini çıkarmaya çalışır. Bu da, kavramlar arasındaki ilişkiyi temsil eden bir grafikte gösterilebilir. Bu şekilde yapıldığında, anlam temsili, metindeki semantik bağlantıların karşılaştırılmasına da fırsat verir. Buna kısaca, görsel temsil de denir ve anlamlar ve tanımların zamandan zamana ve insandan insana değiştiğini incelemek üzere karşılaştırma yapmaya yarar. (Palmquist, 1997: 131-145) Araştırmacının hedefine göre, metnin, yazar/konuşmacının, sosyal grup veya dönemin değişik modelleri çıkartılabilir. Bu çeşitlilik, temsilde kullanılan teorik varsayımlardan kaynaklanmaktadır: Zihinsel modeller, hakikatin bilinçli veya bilinçsiz kavranmasını yansıtan, bir biri ile bağlantılı kavramların temsildir. Bu modelleri anlamada anahtar dildir ve modeller ağlar (networks) halinde temsil edilebilir. Bu varsayımlardan sonra, bilişsel gösterim tekniğinin yapay zeka modelleri geliştirmedeki uygunluğuna ve sosyo/psikolinguistiğin ve bilişsel bilimlerin (cognitive sciences) endişelerine şaşmamak gerek.

3.1.4. Metni kategorilere indirgeme ve kelime veya ibare örneklerini kodlama:

En basit düzeyde, araştırmacı, bir kelime veya ibarenin varlığını belirlemek üzere kodlama yapabilir (yukarıda Varlık Yokluk Belirlemesi kısmına ve örnek için, aşağıda Uygulamalar kısmındaki, Varlık-Yokluk Belirlemesi kısmına bkz.) Fakat bu, işlemin basitliğinin, basit sonuçların üretilmesine yol açacağı anlamına gelmemektedir. Diğer yandan, araştırmacının ve araştırma probleminin gereksinimleri, daha ayrıntılı analizlerin yapılması için, daha nüfuz edici kodlamaların yapılmasını gerektirmektedir.

Kodlama tekniği farklı yöntemlerle yapılmaktadır. Araştırmacının elindeki belgeye göre yöntemler geliştirmesi de mümkündür. Kodlama genelde iki türdedir. 1-Soyut kategorilerle kodlama, 2- Somut kategorilerle kodlama. Her iki tür birden, aynı metinde kullanılmamaktadır. İlkinde, kodlanacak kelimeler, önceden oluşturulan kategorilere dahil edilir. Örneğin bir belgede "bayrak" geçtiğinde, bu "bağımsızlık sembolü" olarak, kelimenin yanına parantez içerisinde yazılarak kodlanır. İkincisinde ise, metinde geçtiği şekilde aynen kodlanır, yani, belgeye dönüldüğünde, anlam kaybı olmayacak şekilde kodlanır. Örneğin, "bayrak" kelimesi, yine "bayrak" olarak kodlanır.

Diğer tür bir kodlama yöntemi, cümlelerin belli bir sözdizimi esasına göre sıralandığı ilkesine dayanmaktadır. Kodlamalar da bu sözdizimine uygun olarak yapılmaktadır. Örneğin, cümleler "Özne-Nesne-Fiil" şeklinde dizildiği için, bu dizime uygun bir kodlama kolaylıkla her cümlede yapılabilir. Bu yaklaşımla İtalya'daki grevlerle ilgili gazete haberleri "Kim - Nerede/ Neyi - Ne Yapıyor" kalıbı ile kodlanmıştır. Bu kodlama ile bir gazete haberi şöyle görünmektedir:

Özne/Kim - (firma, Air France) - Nesne/Neyi - (yaklaşık 500 uçuşunu) - Yüklem/Ne Yapıyor - (iptal etti) (Franzossi, 1997: 131-145). Bu kalıbın dışında olan kelimeler de uygun biçimde kodlanır. Bu yolla fazla bilgi kaybı olmadan metnin tamamı kodlanabilir.

Bir başka kodlamada yöntemi, belli bir kalıp oluşturarak bunu belgeye uygulamaktır. Örneğin, vergilerle ilgili bir belge inceleniyorsa, her bir vergi türü hakkında, verginin kime ödendiği, nasıl ödendiği, miktarı, ödeyen kişi ile ilgili bilgilerin karşılıkları kısaltılarak yazılır: Aşar vergisi geçtiğinde, hemen yanına, parantez içerisinde Devlete ödendiği için kısaca -DEV-, aynı ödendiği için -AY-, miktarı, oranına göre az, orta veya yüksek kategorilerine ayrılarak, AZ- ORT, veya YÜK- yazılır. Bu yöntem diğer vergi türlerine de uygulanır. Daha sonra, kodlanan bu kelimeler üzerinde istenilen işlem yapılır.⁶

3.1.5. Kavramlar arasındaki ilişkiyi inceleme:

Kelimeler/kavramlar kodlandıktan sonra metin, belirlenen kavramların aralarındaki ilişkileri belirlemek üzere tahlil edilebilir. İlişkili analizde, kavramlar arasındaki ilişkiyi belirlemede üç nitelik önemli rol oynamaktadır:

- 1- İlişkinin Gücü: Bununla, bir veya daha fazla kavramın ilişki derecesine atıfta bulunmaktadır. Kavramlar arasındaki bütün ilişkiler eşit olarak kabul edildiğinde bunu belirlemek, karşılaştırmak ve temsil etmek kolaydır. Ancak, ilişkilere güçlülük atfında bulunma, orijinal metinde bulunan ayrıntıların çoğunu muhafaza etmeye yarar. “Belki, olabilir, olmaksızın” gibi kelimelerin metnin, ibarenin veya fikrin belli bir kısmıyla ilişkili olup olmadığını belirlemede, ilişkinin gücünü tanımlamak önemli olmaktadır.
- 2- İlişkinin Niteliği: Bu, kavramların aralarındaki ilişkinin olumlu veya olumsuz olmasıyla ilgilidir. Örneğin, “kış” ile “dondurma” arasındaki ilişki olumsuzdur. “Kış” ile “kazak” arasındaki ilişki ise olumludur. Dolayısıyla, “kışın dondurma yenir” cümlesi, kış ve dondurma arasındaki olumsuz ilişkiyi göstermek üzere kodlanabilir. Bir diğer yaklaşım da ikili tezzatlıklar için ayrı kategoriler oluşturmaktır. Verilen örnekte, “dondurma” “kazak” ın tezzadı gibi görünmektedir. Fakat iki ayrı kategori olarak kodlanabilmektedir; biri olumsuz, diğeri olumlu. Bahsedilen bu tekniklerin faydaları ve sınırları konusunda çok az araştırma yapılmıştır. İşaretleme yoluyla, belirlenen kelimelerin, kavramların lehine mi yoksa aleyhine mi kullanıldığı tespit edilebilir. Bu yol bazen yanıltıcı olabilir, fakat anlamı tayin etmede önemlidir.
- 3- İlişkinin Yönü: Bununla, kategorilerin sahip olduğu ilişki türüne işaret edilmektedir. Bu tür bilgilerin kodlanması, karar verme sürecine yeni giren bilginin tesirini belirlemede faydalı olmaktadır. Yön gösteren ilişkiler “X, Y’ yi ima etmektedir”, “X, Y’den önce gelmektedir”, “Y, X’ den önce gelmektedir” veya yalnızca, “X kavramı Y’nin ardından mı gelmektedir”, veya tam tersi midir? Bazı durumlarda kavramlar iki yönlü olabilir veya eşit tesire sahiptir. Her iki yaklaşım da faydalıdır, ancak odak noktaları farklıdır. Bütün kategorileri

⁶ Bu kodlama yöntemi ile, Fransa’da İhtilal (1789)’in hemen sonrasında derlenen şikayet defterleri kodlanmış ve üzerinde istatistikî işlemler yapılmıştır. Yüzlerce sayıda olan ve Fransa’nın tamamını kapsayan bu defterlerin muhteva analizi yoluyla incelenmesi ekip çalışması ile 15 yılda tamamlanmıştır: Gilbert Shapiro and John Markoff, *Revolutionary Demands: A Content Analysis of the Cahiers de Doleances of 1789*, Stanford University Press, 1998.

çift yönlü olarak kodlamak, en fazla, kodlama öncesi çalışmaların sonuca tesir edebileceği keşif çalışmalarında faydalıdır ve bilgisayarda kolayca kodlanabilir.

3.1.6. İlişkileri kodlama:

Kavram analizi ile ilişkili analiz arasındaki en temel farklardan biri, kavramlar arasındaki ilişkilerin kodlanmasıdır. İlişkilere değerler atfederken özel bir ihtimam gösterilmesi önemlidir. Çünkü, bazı kelimeler, yalnızca boşlukları dolduruyor olabilir.

3.1.7. İstatistikî analizler yapma:

Bu aşamada, kodlanan verilerin istatistikî analizi yapılır. Bu analiz, belirlenen değişkenler arasındaki farklılıkları belirleme veya ilişkileri bulmaya yönelik olabilir.

3.1.8. İstatistikî analiz sonuçlarını çeşitli biçimlerde gösterme:

İstatistikî analizin sonuçlarının grafikte veya haritada, çeşitli biçimlerde gösterildiği aşamadır.

4. Muhteva Analizinin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Güvenilirlik ve geçerlilik konusu, diğer araştırma metodlarında olduğu gibi, muhteva analizinde de söz konusudur. Güvenilirlik deyince, kodlamayı yapan kişinin sürekli ve tutarlı olarak aynı kelimeleri ve kavramları kodlaması, kodlama yapan bir gruptaki kişilerin aynı kategorileri sınıflandırması ve metnin kategorizasyonunun belli bir standarta uyması kastedilmektedir. Kodlama esnasında, doğal olarak, insan hatası işin içine girmektedir. Bu nedenle, kodlama hatalarının tamamıyla ortadan kaldırılamayacağı, fakat en aza indirgenebileceği bilinmekte, dolayısıyla, %80’lik bir doğruluk yüzdesi güvenilirlik için yeterli kabul edilmektedir.

Diğer yandan, muhteva analizi çalışmasının geçerliliği ile kategorilerin varılan sonuçlara uygunluğu ve elde edilen neticelerin bir teori etrafında genelleştirilmesi kast edilmektedir.

Kategorilerin geçerliliği, çoklu tasnifleyicilerin kullanılmasıyla sağlanır. Örneğin, bir muhteva analizi çalışması, başkanlık konuşmalarında “komünist” kategorisinin varlığını ve kullanım sayısını ölçmektedir. Çoklu tasnifleyiciler kullanılarak, kavram kategorisi genişletilebilir ve “kızıl”, “Sovyet korkusu”, “Allahsız düşmanlar”, “Marksist sempatanlar” gibi eş anlamlı kelimeler de eklenebilir. Burada “komünizm” direkt değişken, “kızıl” ve diğer kelimeler ise, dolaylı değişken olarak alınır.

Diğer bir problem çıkarsama yoluyla varılan sonuçlara yöneliktir. Sonuçlar verilere uygun mudur yoksa başka bir fenomen yoluyla mı açıklanabilir? Kavramların sayılarına yönelik olarak yapılan çalışmalarda, kavramın ikinci kez zikredilişi, doksan dokuzuncu kez zikredilişi ile aynı değere mi sahiptir?

Çok sayıdaki sayısal veriden makul sonuçlar elde edilebilir. Fakat, delil konusu hala cevapsız kalmaktadır. Bu problem, çoğunlukla, araştırmacı kelime sayımı için bil-

gisayar programı kullanıldığında görülmektedir. Eşanlamli (sinonim) ve sesdeş (homonim) kelimelerin seçimi, araştırmacının sonucunu tamamıyla değiştirerek, sonuçlar üzerine yapılan yorumları geçersiz hale getirebilir. Örneğin, “ordu” askeri manada bir kelime olduğu gibi, aynı zamanda bir il adıdır. Araştırmacı bu kelimenin sayısını ve sıklığını doğru olarak tespit edebilir. Fakat, her bir kullanımdaki manayı belirlemesi mümkün değildir (özellikle bilgisayar kullandığında). “Ordu” kelimesini tarayan bir araştırmacı 50 kayıt bulmuştur. Ancak, yalnızca il adını belirten “Ordu” için baktığında, bu sayı 17’ye iner. Bu durumda, 50 kaydın araştırmacıyı yanlış neticeye ulaştırdığı görülmektedir. Bu sonuçtan yola çıkarak yapılan yorumlar da tamamıyla yanlış olmaktadır.

Varılan neticelerin genelleştirilmesi, kavram kategorilerini belirleme kadar bu kategorilerin güvenilirliği ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Dolayısıyla, araştırmacının ölçmeyi istediği düşünce ve benzeri şeyleri doğru biçimde ölçen kategorileri belirlemesi önemlidir. Konuya ilişkin bir başka nokta da, kodlama kurallarının belirlenmesidir. Bir veya birden fazla kişinin aynı veriyi, aynı biçimde kategorize etmesi ve kodlaması, ki buna istikrarlılık denilmektedir, muhteva analizinin başarılı olması için çok önemlidir.

5. Avantajları ve Dezavantajları

Muhteva analizinde, metinler yoluyla direk iletişim ele alınmakta böylece, sosyal etkileşim daha kolay incelenmektedir. Metinlerin tahlili yoluyla, uzun bir dönemde tarihi/kültürel perspektifler edinilebilir. Niceliksel ve niteliksel işlemler yapılabilir. Metinlerin yorumlanmasında kullanılabilir. Etkileşimleri inceleme aracıdır. Dilin kullanımına ve insan zihninin karmaşık modellerine nüfuz etmeyi sağlar.

Muhteva analizinin teorik ve pratik düzeyde bazı dezavantajları vardır. Bunlar: Oldukça uzun zaman alabilir. Hata payı oldukça yüksek olabilir, özellikle ilişkili analiz metodu kullanıldığında. Teorik bir zeminden yoksundur veya çalışmada ima edilen ilişkilerden anlamlı çıkarımlar yapma konusunda araştırmacı oldukça özgürdür. Yapısal olarak indirgeyicidir, özellikle karmaşık metinlerle uğraşıldığında. Genelde yalnızca kelime sayımına yöneliktir. Metni üreten bağlamı ve üretilikten sonraki durumu çoğu kez dikkate almaz. Üst düzeydeki analizlerde bilgisayarla işleme veya otomatikleştirme zor olabilir.

6. Uygulamalar

Muhteva analizi, kelime sayımından regresyon analizine kadar çok çeşitli tekniklerle yapılmaktadır. Bilgisayar kullanımı ile birlikte yeni teknikler de denenmektedir. Hatta araştırmacı, üzerinde çalıştığı metnin özelliklerinden hareketle, kendisi de yeni uygulamalar geliştirebilmektedir. Bu kadar geniş kullanımlı ve tekniklerinin çeşitli olması nedeniyle, araştırmacının formüle ettiği araştırma sorusuna en doğru cevabı aramada, muhteva analizinin hangi tekniğini kullanacağını belirlemesi önemli olmaktadır. Yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan teknikler, en temel ve en çok kullanılanlardır. Aşağıda, bu teknikler kullanılarak yapılan araştırmalardan bazı örnekler verilecektir. Örnekler, yayınlanmış makalelere ve yazarın master düzeyinde verdiği Tarih Metodolojisi dersinde öğrencilere yaptırdığı çalışmalara dayanmaktadır. Türkiye dışında konu üzerinde sayısız çalışma yapılmış olmasına rağmen, okuyucunun kolay ulaşmasına ve değerlendirmesine

yardımcı olmak amacıyla, aşağıda verilen örnekler Türkiye’de yapılan çalışmalardan seçilmiştir.⁷

6.1. Anahtar Kelime Bağlamı

Rıfki Salim Burçak tarafından yapılan çalışmada, muhteva analizinin, anahtar kelime bağlamı tekniği uygulanarak, İnönü’nün demokrasi anlayışı ortaya konulmaya ve demokrasi rejimini uygulamaya koymaya ne derece kararlı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır (Burçak, 1950: 3-15).

Bu konuda, Cumhuriyet Halk Partililerin (CHP) iddiaları hareket noktasını oluşturmuştur. İddialara göre İnönü, Cumhurbaşkanlığına geldiği dönemden itibaren (1938), bütün icapları ve şartları ile demokrasinin tatbikine karar vermiştir. Böyle bir niyet ve kararlar iş başına gelen İnönü ve Halk Partisi, son derece samimidir. Bu yöndeki niyet ve kararını İnönü, Mart 1939 yılında, İstanbul Üniversitesi’nde verdiği bir nutukta açıklamış, hatta ülkede demokrasiye doğru yönelmenin başlayacağını ilan etmiştir. Bu nedenle, İnönü’nün Üniversite Nutku, Türkiye’nin otoriter rejimden demokratik rejime geçişte bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Yine Halk Partililerin iddiasına göre, İnönü bu tarihten itibaren ülkede demokratik rejimi yerleştirmeye başlamış, fakat ardından gelen II. Dünya Savaşı (1939-1945) nedeniyle bunu durdurmak zorunda kalmış, Savaş sonunda yeni bir fırsat doğmuştur.

Bu iddiaların hakikat olup olmadığını araştırmak için, Burçak şu soruyu formüle etmiştir: Niyet ve karar düzeyinde de olsa demokrasiye yönelmenin başlangıcı kabul edilen İnönü’nün Üniversite Nutku, hakikatten böyle bir vaadi ihtiva etmekte midir? Bu sorunun cevabını bulmak için Burçak, İnönü’nün Üniversite Nutku’nda kullandığı, “halkçı” ve “milletin murakabesi” kelimelerini anahtar kelime olarak tespit etmiş ve bu kelimeleri Nutuk’da geçtikleri daha geniş bağlamda değerlendirmiştir. Bu kelimeler Nutuk’un ilk iki cümlesinde geçmektedir. Halk Partililer, demokrasiye geçişin bu Nutuk’la başladığı iddialarını ispat etmek için, hep bu iki cümleye atıfta bulunmaktadırlar. Halbuki, gerçek niyetleri takip eden cümlelerde açığa çıkmaktadır. Takip eden cümleleri, (muhteva analizi açısından bu cümleler anahtar kelimelerin geçtiği bağlamı oluşturmaktadır) değerlendiren Burçak, “halkçılık” ile gerçekte iktidarın halkta değil, sadece Büyük Millet Meclisi’nde olduğunun, “milletin murakabesi” ile, Meclisin demokratik bir anlayış ve usullerle seçilmesinin değil zaten var olan Meclisin ondan sonra da bütün iktidara sahip olacağını anlaşıldığını tespit etmiştir.

Anahtar kelimelere yüklenen bu manaların diğer ortamlarda da tutarlı bir şekilde dile getirilip getirilmediğini, (bu muhteva analizi açısından, anahtar kelimelerin kullanımında değişme olup olmadığını belirlemektir) tespit etmek için, İnönü ve Parti Genel Sekreterlerinin daha sonraki yıllarda, çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalarda, anahtar kelimelerin hangi anlam ve bağlamlarda kullanıldığını tahlil etmiştir.⁸ Neticede, değiş-

⁷ Türkiye dışında yapılan çalışmalara örnek olarak, muhteva analizinin sekiz ayrı tekniğinin uygulandığı, takip eden eserlerdeki makalelere bakılabilir. Carl Roberts (ed.), *Text Analysis for the Social Sciences, Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*, Mahawah, New Jersey 1997, 103-221.

⁸ Bunlar, İnönü’nün Meclis’i açış ve Parti kurultayı konuşmaları (1938, 1946) Parti Genel Sekreterleri, Recep Peker’in radyo konuşması (1935) ve Şükrü Kaya’nın Meclis’te yaptığı konuşma (1936) dır. Bkz. Burçak, *İnönü ve Demokrasi*, 7-10.

mez ve tutarlı biçimde, halkçılık ilkesiyle, halkın hakimiyet hakkına sahip olması ve bunu seçimlerde dilediği gibi tezahür ettirmesinin değil, vatandaşların kendi aralarındaki eşitliğinin kastedildiğini, milletin murakabesi konusunda ise, bunun hiç söz konusu olmadığını, İnönü'nün, Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan sıfatına büründüğünü tespit etmiştir. Bütün bu tespitlerin, demokratik zihniyet ve uygulamalara aykırı düştüğü ortadadır. Dolayısıyla, başlangıçta sorulan, demokrasiye yönelmenin başlangıcı kabul edilen Üniversite Nutku, hakikatten böyle bir vaadi ihtiva etmekte midir sorusunun cevabı, hayır olmuştur. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle birlikte Türkiye'de demokrasi-nin başladığı iddiası da, dayanaktan yoksun bir halde kalmıştır.

6.2. Yakınlık Analizi

İnönü'nün Türkiye'yi demokratik bir rejime götürmekte ne derece kararlı olduğu konusu, 1948-1950 tarihleri arasındaki üç yılda meclisi açarken yaptığı konuşmaların muhteva analizine tabi tutulması yoluyla da incelenmiştir.⁹ Analizin değişik tekniklerinin denendiği bu çalışmanın, yalnızca ilişkili analizin yakınlık analizi kısmından burada bahsedilecektir. Hatırlanacağı üzere, yakınlık analizinde, önceden belirlenen kelime dizileri/pencereler tespit edilerek, bu dizilerin metinde ne kadar aralıkla (kaç kelime aralıkla) birlikte geçtiğine bakılmaktadır. Belirlenen iki kelime arasındaki aralık ne kadar az ise (0,1,2,3 veya 4 kelime ise), taranan kelimeler birbirleri ile o ölçüde yakından bağlantılıdır. Aralık fazla ise (5 kelime ve üzeri) aralarındaki bağlantı giderek zayıflamaktadır. Kelimeler arasındaki aralıktan hareketle, kelimelerin birbiriyle ne kadar bağlantılı olarak kullanıldığı, dolayısıyla da bir metnin yazarının söyledikleri hakkında ne kadar samimi olduğu tespit edilebilmektedir.

Bu teknik İnönü'nün Meclis'i açış konuşmalarına uygulandığında şunlar tespit edilmiştir: Üç Meclis konuşmasında, İnönü demokrasi kavramını toplam 18 kere kullanmıştır. Demokrasinin olmazsa olmaz bağlantılarından "çok parti", "hürriyet" ve "hür" kelimeleri, demokrasi ile birer kelime arayla fakat birer kere (toplam üç kere) kullanılmıştır. Mevcut rejim olan Cumhuriyet ise demokrasiye hiç yaklaştırılmamıştır: Cumhuriyet ve demokrasi kelimeleri 5 kelime aralıkla tarandığında sonuç sıfır olmuştur. Diğer yandan, demokrasi konusunda olumsuz kavramlar kullanılarak, olumsuz çağrışımlarda bulunduğu gözlenmektedir: Düşmanlık ve demokrasi 2 kelime arayla bir kere, üç kelime arayla bir kere; hastalık ve demokrasi 3 kelime arayla bir kere; münakaşa ve demokrasi 2 kelime arayla bir kere kullanılmıştır. Tehlike, zehirli, ıstırap, sarsıntı şiddet kelimelerinin demokrasi ile 3 kelime aralıkla kullanım sıklığı sıfırdır. Bu neticeler şu şekilde yorumlanabilir: Çok partili demokrasiye geçildiği (1946) bir dönemde İnönü, demokrasinin en temel unsurlarını (hürriyet, çok parti) yüzeysel bir biçimde algılamaktadır. Demokrasiden bahsederken onu düşmanlık, hastalık ve münakaşa ile yakınlılaştırması ise, demokrasiye bakış açısının pek de olumlu olmadığını göstermektedir. Demokrasiyi her ne kadar, tehlike olarak görmese de, iktidarın elinden gitmesi anlamına geldiğini bilmektedir.

⁹ Bahsedilen çalışma, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde, master programı dahilinde yazar tarafından verilen Tarih Metodolojisi dersi kapsamında, Başak Alp tarafından yapılmıştır.

Demokrasi ile ilgili olumlu kavramlar:

Çok parti - demokrasi : 1 kelime arayla 1 kere geçmektedir.

Hürriyet - demokrasi : 1 kelime arayla 1 kere geçmektedir.

Hür - demokrasi : 1 kelime arayla 1 kere geçmektedir.

Cumhuriyet - demokrasi : 3 kelime arayla 0 kere geçmektedir.

Toplam: 3 kere

Demokrasi ile ilgili olumsuz kavramlar:

Düşmanlık - demokrasi : 2 kelime arayla 1 kere, 3 kelime arayla 1 kere geçmektedir.

Hastalık - demokrasi : 3 kelime arayla 1 kere geçmektedir.

Münakaşa - demokrasi : 2 kelime arayla 1 kere geçmektedir.

Tehlike, zehirli, ıstırap, sarsıntı şiddet - demokrasi : 3 kelime arayla 0 kere geçmektedir.

Toplam: 4 kere

Bu tespitlerin geçerliliğini kontrol etmek üzere, demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan insan hakları, ifade/düşünce özgürlüğü gibi kavramlar "hak", "insan", "ifade", "düşünce" ve "özgürlük" kelimeleri ile tarandığında, yalnızca "ifade"nin 3 kere, diğerlerinin ise açış konuşmalarında sıfır kere kullanıldığı görülmüştür. Yakınlık analizinden çıkan sonuç, İnönü ve demokrasinin birbirinden oldukça uzak iki olgu olduğudur.

6.3. Kelime Kullanım Sıklığı

Siyasî fikir tarihi çalışmalarında muhteva analizi metodunun kullanılmasının nadir örneklerinden biri, Şerif Mardin'in, kelime kullanım sıklığı tekniğini kullanarak, *Ülkü Dergisi*'nde yaptığı taramalardır. (Mardin, 1969: 13-16).¹⁰ Mardin, Türk milliyetçiliği üzerine çalışırken, 1930 ve 40'lı yıllarda yayınlanan kaynaklarda iki tür milliyetçiliğin belirginleştiğini sezinlemiştir: 1- Gelenekçi Milliyetçilik, 2- Modernist Milliyetçilik. (bu muhteva analizinde, problemin formüle edilmesi aşamasıdır). Bu sezgisini varsayımaya dönüştürerek, doğruluğunu test etmek amacıyla, *Ülkü Dergisi*'ni seçmiştir. Derginin 1933-1948 yılları arasında çıkan sayılarından, her üç sayıda birinin baş makalesini alarak, toplam 64 makaleyi analize dahil etmiştir (düzenli örnekleme metoduna göre yapılan bu seçim, veri seçme aşamasıdır). Mardin'e göre, dergi tek başına 1930 ve 40'lı yıl-

¹⁰ Konuyla ilgili diğer bir çalışmada ise, İlhan Tekeli - Selim İlkin, Kadro dergisinde yayınlanan yazılara kelime kullanım sıklığı tekniğini uygulamışlardır. 1930'larda Türkiye'de bir grup aydın arasında gelişen Kadro hareketinin niteliği, daha belirli bir ifadeyle, Kadro hareketinin siyasal bir elit haline gelmek isteyişi, Kadro hareketinin toplumsal olaylara ne tür bir dünya görüşü yada bilim anlayışıyla yaklaştığı ve Kadro ideolojisinin mahiyeti gibi konular, Kadro dergisinde geçen konuya ilişkin, olumlu ve olumsuz kavramlar etrafında incelenmiştir. "Türkiye'de bir Aydın Hareketi: Kadro", *Toplum ve Bilim*, 24 Kış 1984, 35-67. Muhteva analizinin en çok kullanılan tekniği olan kelime kullanım sıklığı, pek çok çalışmaya uygulanmış ve kelime sayım işi çeşitli şekillerde yapılmış ve temsil edilmiştir. Bunların örnekleri için bkz. Fatin Sezgin, *Dil ve Edebiyatta İstatistik ve Bilgisayar Uygulamaları*, İstanbul 1993; Wayne A. Danielson and Dominic L. Lasorsa, "Perceptions of Social Change: 100 Years of Front-Page Coverage in *The New York Times* and *The Los Angeles Times*", Carl Roberts (ed.), *Text Analysis for the Social Sciences, Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*, Mahawah, New Jersey 1997, 103-107.

larda resmî çevrelerde ve Cumhuriyetçi aydınlar arasında gelişen ideolojileri yansıtan kesin bir gösterge değildir. Fakat, Cumhuriyet aydınlarının önemli bir kesiminin bulunduğu CHP içerisindeki ideolojik değişimleri gösterebilecek bir niteliğe sahiptir. 1933-1948 yılları arasında yayınlanmış olması onu, Cumhuriyet ideolojisinin bir kaynağı yapmaktadır. Dolayısıyla, ilgili dönemde, Türkiye’de Cumhuriyetin ideolojileri düzeyinde gelişen milliyetçilik türleri hakkında bilgi vermesi muhtemeldir.

Analize tabi tutulacak belgenin seçiminden sonra, dergide taranacak kelime/kavramların belirlenmesi aşaması oldukça problemli görünüyordu. Önceden tanımlanan iki tür milliyetçiliğe karşılık gelen ve bu ikisini birbirinden kesin hatlarla ayıran iki ayrı kavram dizininin tespit edilmesi gerekiyordu. Ayrıca, cümlelerin mi yoksa kelimelerin mi analizde esas alınacağını da belirlenmesi gerekiyordu. Kelime birimi esas alınarak, iki tür milliyetçiliği açıklayan ve birbirinden ayırt eden, iki ayrı kavram dizini tespit edildi (bu kavramlar makalenin sonunda verilmiştir) ve bu kavramlar iki grup halinde metinde tarandı, kullanım sıklıkları tespit edildi. Elde edilen neticede şuydu; tespit edilen her iki kavram dizinindeki kavramların kullanım sıklığı oldukça benzerdi. Kullanım sıklıkları grafikte gösterildiğinde, aynı iniş çıkışları takip ettiği görülüyordu. Atatürk’ün ölümünden önceki ve sonraki 6 yılda (iki dönemde) kelime kullanım sıklıkları karşılaştırıldığında ise, ilk dönemde gelenekçi milliyetçiliğin hakim olduğu, Atatürk’ün ölümünden sonra ise, yerini yavaş yavaş modernist milliyetçiliğe bıraktığı tespit edildi.

Seçilen soyut kavramların kullanım sıklığına bakıldığında ise, bu soyut kavramları sembolleştiren kelimelere ya hiç rastlanmadı veya sayıları oldukça düşük çıktı: Örneğin, “eşitlik-müsavvat” kavramı 1933-48 arasındaki on beş yıllık sürede bir kere bile kullanılmamıştı. “Sosyalizm” kelimesi iki, “işçi” kelimesi ise yalnızca üç defa geçiyordu. Benzeri netice, “demokrasi”, “Kemalizm”, “faşizm” ve “Marksizm” kelimeleri için de geçerli idi. Bu da, Avrupa’da hararetle tartışılan konulara CHP’li seçkinlerin oldukça yabancı olduğu, CHP’nin ideolojik dilinin basitliği ve dönemin siyasi kültürünün renksizliği şeklinde yorumlandı.

Mardin’in bu çalışması, muhteva analizinin, varsayımı desteklemek ve yeni varsayımlar yaratmak üzere kullanılabileceğini göstermiştir.

6.4. Varlık - Yokluk Belirlemesi

Erik Jan Zürcher, Jön Türkler, Osmanlı Müslümanları ve Türk Milliyetçilerinin siyasi kimlikleri (1908-1938) üzerine yaptığı çalışmada, muhteva analizi metodunun varlık-yokluk belirlemesi tekniğini kullanmıştır (Zürcher, 200: 151-179). Burada, Zürcher’in formüle ettiği araştırma sorusu ve soruya cevap bulma aşamasında varlık-yokluk belirlemesi tekniğini nasıl kullandığı anlatılmaya çalışılacaktır.

Zürcher şu soruyu formüle etmiştir (muhteva analizinin araştırma sorusunu belirleme aşaması) Türkler kendilerini ne zaman “Türk” olarak tanımlamaya başladılar? Diğer bir ifadeyle, Türkler, ait oldukları devleti, Osmanlıların devleti veya İslam Halifeliği olarak değil de, Türklerin yer aldığı siyasi bir ünite olarak görmeye ne zaman başladılar?

Bu soruyu cevaplamak üzere Zürcher önce, Jön Türklerin maruz kaldıkları ideolojik akımları ve bunlar üzerindeki görüşleri incelemiştir. Bunlardan bir kısmına göre, Jön Türkler arasında Osmanlıcılık ve İslamcılık akımları zaman içinde geçerliliğini yi-

tirmiş ve Türkçülük akımı, tek seçenekleri olarak kalmıştır. I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında, Orta Asya’ya açılan Pan-Türkçülük güç kazanırken, savaştan yenilgiyle çıkılmasının ardından, Türk milliyetçiliği yine tek seçenek olarak kalmış ve Mustafa Kemal liderliğinde yürütülen Milli Mücadele hareketinde, Anadolu Türk milliyetçiliği tercih edilmiştir. Bu, Toynbee, Stanford Shaw ve G. Lewis gibi sahanın etkili yazarları olan şahıslarca benimsenen görüştür. Şükrü Hanioglu ise, İttihat ve Terakki Partisi’nin Paris’teki merkezinin, II. Meşrutiyet (1908)’den önce, 1902-1906 döneminde Türk milliyetçiliğini benimsediği ve bu dönemden itibaren, Partinin propagandalarının milliyetçi bir odak kazandığı görüşündedir. Dönemin şartlarında milliyetçiliğe dönüşün önemli olduğunu, bu nedenle de, Zürcher’i, Jön Türklerin milliyetçiliğinin hakiki Türkçü olduğundan şüphe duymaya yönelttiğini belirtmektedir. Bunun yerine, Jön Türklerin, 1908’den de önce, Osmanlı Müslüman milliyetçileri olduğunu düşünmekte, İttihat ve Terakki Partisi’ne başlangıçta yalnızca Osmanlı Müslümanların alınması ve Hristiyanlar dışarıda bırakılmasının ise, Jön Türklerin milliyetçiliğinin dine temellendiğini onayladığını düşünmektedir. İttihat ve Terakki Partisi kadrolarında yer alan şahıslar, II. Meşrutiyet’ten itibaren ülkenin en güçlü, olaylara yön veren siyasi aktörlerini oluşturmuş, Mili Mücadele hareketi ve Cumhuriyet’in kurulması da, eski İttihat ve Terakki Partisi üyelerinin liderliğinde ve yönlendirmeleriyle gerçekleşmiştir.

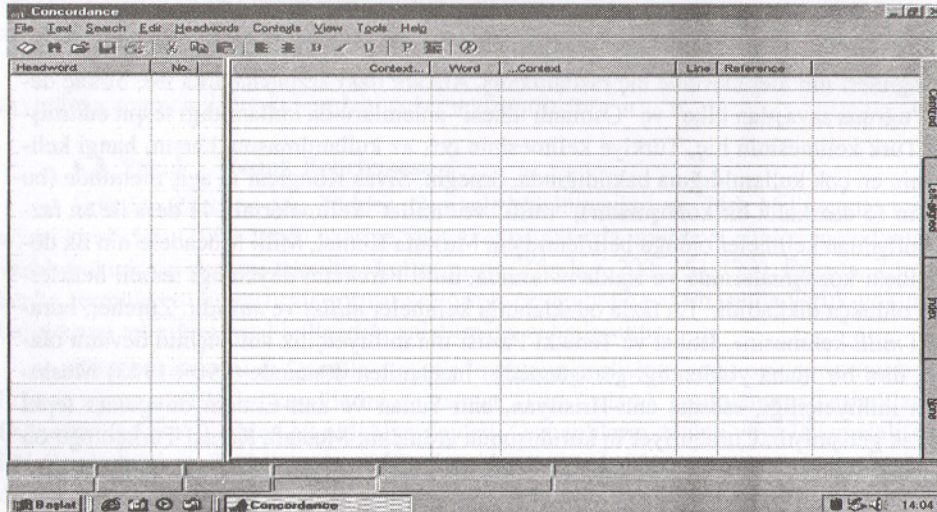
Bu bağlamda, Zürcher, Jön Türklerle başlayan, İttihat ve Terakki Partisi döneminde yükselen dini milliyetçiliğin, Mili Mücadele döneminde de devam edip etmediğini takip etmiştir. 1918-1923 döneminde Milli Mücadele’nin lideri Mustafa Kemal’in yaptığı konuşmaları muhteva analizine tabi tutarak, belirlediği kelimelerin konuşma metinlerinde var olup olmadıklarına bakmıştır. Bu metinler Mustafa Kemal’in Erzurum (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) ve Sivas kongrelerindeki konuşmaları ve Ankara’ya geldikten (27 Aralık 1919) sonra mecliste yaptığı konuşmalardır (bunların hangileri olduğu belirtilmiyor). Metinde taranan kelime, “Türk” ve “Türkiye” dir. Türk kelimesi metinde tarandığında metinlerde hiç geçmediği görülmüştür “Türkiye” kelimesine Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin metinlerinde hiç rastlanmamış, Ankara’daki konuşmalarda ise, birkaç defa, “uğruna savaşılan ülke” ve “Osmanlı ülkesi” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Türk kelimesinin hiç, Türkiye kelimesinin çok az kullanılmasına karşın, hangi kelimenin en çok kullanıldığına bakıldığında, örneğin, Sivas Kongresi’ni açış metninde (bu metin 15 dakikalık bir konuşmadır), “milli” ve “millet” kelimelerinin 41 defa ile en fazla kullanılan kelimeler olduğu belirlenmiştir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele’nin ilk dönemdeki konuşmalarında ve açıklamalarında, milli hareketin dayandığı temeli belirlerken oldukça dikkatlidir. En fazla odaklandığı kelimeler *millet* ve *millidir*. Zürcher, buradaki *milli* kelimesine, İttihat ve Terakki Partisi’nin milliyetçilik anlayışının devamı olarak, dini bir mana yüklendiği görüşündedir. İncelenilen dönemde (1908-1923) Müslüman milliyetçiliği, esasta, anti-Hristiyan, anti-Yunan ve anti-Ermeni duygulara tepki olarak gelişmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından, Mustafa Kemal Türkçülüğü ön plana getirmiş ve Türk milliyetçiliğini, ortak dil, kültür ve ideal esasına temellendirmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonraki konuşmalarında Mustafa Kemal’in en fazla kullandığı kelimelerin, “muasır” ve “medeni” kelimeleri olmasını Zürcher, mili kimlik konusunun çözüme kavuşturulduğu ve ülkenin kurtarılmasıyla geçen 10 yıllık aradan sonra, toplumu modernleştirme konusunun tekrar gündeme oturduğu şeklinde yorumlamıştır.

Bu çalışma ile birlikte, muhteva analizi metodunun kullanımı açısından şu noktalar tavsiye edilebilir: Zürcher çalışmasında, muhteva analizinin yalnızca bir tekniğini (burada konu edilen varlık-yokluk belirlemesi) değil, birkaç tekniğini (anahtar kelime bağlamı ve kelime sayımı) bir arada kullanarak, formüle ettiği soruyu cevaplamaya çalışmıştır. Yukarıda verilen örneklerin çoğunda da, böyle bir yolun takip edildiği görülmektedir. Bu, araştırmada kullanılan verilerin farklı açılardan değerlendirilmesi ve daha geçerli sonuçlar elde edilmesi anlamına gelmektedir. Muhteva analizi, diğer metodlar gibi, araştırmacının sorusuna cevap bulmasını, daha geçerli ve güvenli sonuçlar elde etmesini sağlayan bir araştırma aracıdır. Araştırmacının elde edeceği sonuçlar ise, çoğu zaman, araştırma araçlarını nasıl kullandığına bağlıdır. Birden fazla tekniğin birlikte kullanılması, araştırmacının daha geçerli sonuçlara ulaşmasına ve daha kapsamlı yorumlar yapmasına yardımcı olur.

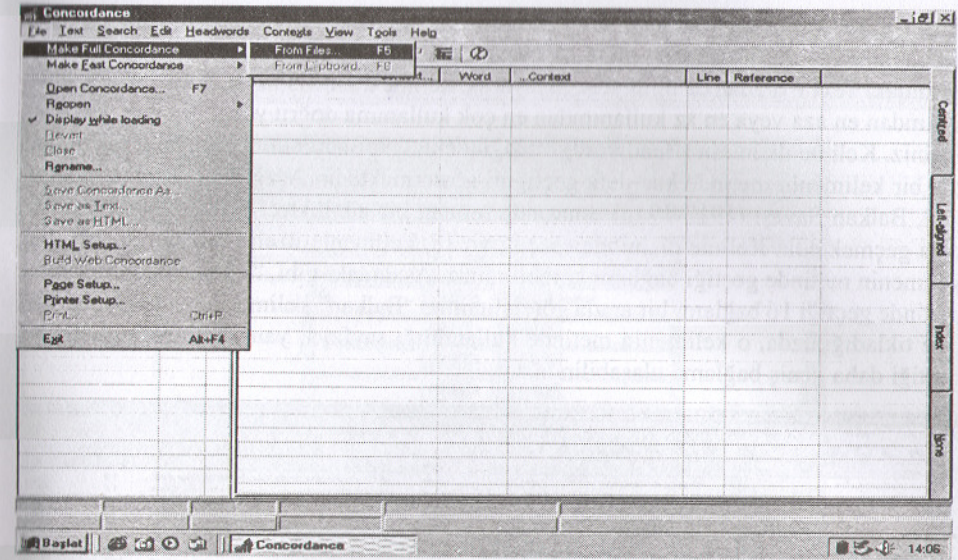
7. Muhteva Analizi Programının Kullanımı

Muhteva analizi yapmak üzere geliştirilen programlardan biri Concordance'dır. İnternet'ten indirilerek bir ay süreyle ücretsiz kullanılabilir. Daha uzun süre kullanım isteniyorsa, satın alınması gerekir. Programın, aynı bilgisayara ikinci kez yüklenmesi mümkün olmamaktadır. Concordance'ın çalıştırılması ve yaptığı işlemler, programın "yardım" kısmında bulunmaktadır. Kullanıcıların önce bu kısmı okumaları ve burada verilen talimatlara göre programı çalıştırmaları gerekmektedir. Okuyucuya yardımcı olmak amacıyla, bu kısımda programın açılışı ve kelime dizininin yapılışı, ekran görüntüleri ile birlikte anlatılmaktadır.

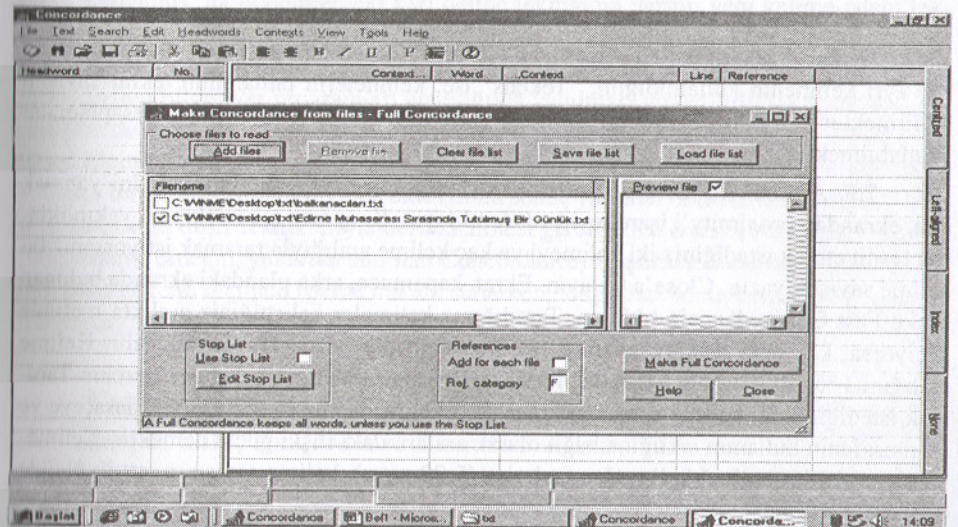
7.1. Aşama: Concordance programını, <http://www.rjcv.freemove.co.uk/> adresinden yaklaşık 10 dakikalık bir sürede bilgisayarınıza indirebilirsiniz. Masaüstüne indirdiğiniz programa ilk tıkladığınızda karşınıza çıkan ekran görüntüsü aşağıdaki gibidir.

7.2. Aşama: Kelime dizini yapmak için "file" a tıklayın ve "Make full Concordance"ı, oradan da "From files"ı seçin. Ekran görüntünüz aşağıdaki gibi olacaktır.

7.3. Aşama: Karşınıza çıkan ekranda "Add files" (dosya ekle)'ı seçin. Buradan karşınıza çıkan ekrandan, analize tabi tutmak istediğiniz, tercihen masaüstüne koyduğunuz, metnin üzerine tıklayın (doc. uzanlımlı word metinleri program tarafından işlenememektedir. Bu nedenle, metnin program tarafından işlenebilmesi için, metin dosyası yani, text uzanlımlı olarak saklanmış olması gerekmektedir. Aşağıdaki ekrandaki "balkanacıları.txt" dosyası gibi). Bu işlemle metin programa dahil olur. Dahil olduğunu aşağıdaki gibi ekranda görebilirsiniz. Daha önceden başka metinleri analize tabi tuttuysanız bunlar da, aşağıdaki gibi, ekranda görünür. Bu durumda, aşağıdaki gibi, bir kaç dosya içinden istediğinizi işaretlemeniz gerekir.

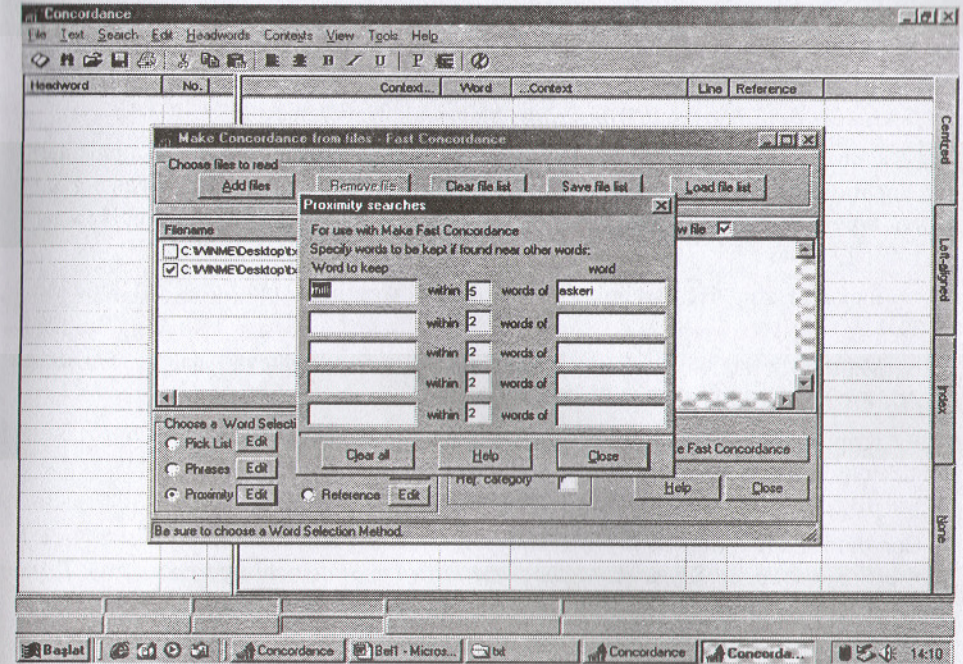

7.4. Aşama: Sağ alt köşedeki “Make full Concordance”ı tıkladığınızda, seçtiğiniz metninizde yer alan bütün kelimeler aşağıdaki gibi dizilir. Ekranın üstünde, file yazısıdaki Text’e oradan da ilgili yere tıklayarak, kelime dizme işini alfabetik, en çok kullanımdan en aza veya en az kullanımdan en çok kullanıma doğru yapabilirsiniz. yapabilirsiniz. Kelime dizininin (Headword) bitişindeki, “No” sütununun altındaki rakamlar, her bir kelimenin metinde kaç defa geçtiğini göstermektedir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, Balkan Savaşı (1912-1913) esnasında tutulan bir günlükte, “Balkan” kelimesi 16 defa geçmektedir. Kelime dizininden seçtiğiniz bir kelimenin üzerine tıkladığınızda, bu kelimenin metinde geçtiği bağlamı görebilirsiniz. Aşağıdaki gibi, “Balkan” kelimesinin, metinde geçtiği 16 bağlamı bir arada görebilirsiniz. “Balkan” kelimesinden her hangi birine tıkladığınızda, o kelimenin metinde kullanıldığı sayfaya, yani, kelimenin metinde geçtiği daha geniş bağlama ulaşabilirsiniz.

Headword	No.	Context	Word	Context	U.
BALKANLILAR	2	Hayat-ı askeriye'nin mühim entri Yune...	Balkan	ve Çin Harplerinde geçmiştir. Bunlara ait...	18
BALKANLILAR	1	Hayat-ı askeriye'nin mühim entri Yune...	Balkan	Herbünden başlamayı düşünüyordum. Çünkü...	18
BALKA	17	Hayat-ı askeriye'nin mühim entri Yune...	Balkan	Herbünde başlatmayı yazmayı lazım eddetti...	18
BALKA	1	Vardar Ordusunun kuvveti yüz bin de...	Balkan	İttifakına dahil olması intimalı hasebiyle deni...	50
BALKA	6	İşte şu halat-ı ruhıya ve gayri müsait v...	Balkan	Herbine sürüleniyorduk...	67
BALKA	2	Bidayeten, Yunanistan	Balkan	İttifakına dahil olduğu mekum olmasa bile, m...	123
BALKA	1	Bidayeten, Yunanistan İttifakına...	Balkan	zümre-i İttifakiyesine dahil olduğu ve aynı el...	123
BALKA	1	22 Teşrin-i Evvel, bütün	Balkan	seferi esnasında bizim en muvaffakiyetli gö...	317
BALKA	1	Yanya Kelesinin bu harpte ifa ettiği vs...	Balkan	Herbünde Yanya Ordusu kısmı Külliye ep...	631
BALKA	1		Balkan	Herbünde, Garp Ordusu 328 senesi Teşrin...	737
BALKA	1		Balkan	HARBİNDEN EVVEL SİYASETİMİZ	741
BALKA	1	1. Siyasetimiz harpten evvel...	Balkan	İttifakını görüp anlayamadı, ve evvelce vezir...	742
BALKA	1	3. Siyaset, harbe mübaşeret için asker...	Balkan	Herbünde Osmanlı Ordusunun müteakik olu...	744
BALKA	1	4. Balken herbine man' olmak için siya...	Balkan	herbine man' olmak için siyasetimiz biraz z...	745
BALKA	1		Balkan	hükümetine karşı koyacak bir halde değildi...	745
BALKA	1		Balkan	Herbünden Evvel Siyasetimiz	904

Ayrıca, Ekranın sol alt köşesindeki “Words”un altında yer alan rakam, metinde kaç ayrı kelimenin kullanıldığını, “Tokens” ise, kelimelerin tamamının tekrar sayısını bildirmektedir. Daha çok dilcilerin kullandığı bu rakamlarla, daha ayrıntılı hesaplamalar yapılabilir.

7.5. Aşama: İlişkili analizin tekniklerinden biri olan yakınlık analizini yapmak için, ekrandan proximity’i işaretleyip edit’e tıklayın. Karşınıza çıkan ekrana, yakınlıklarınızı tespit etmek istediğiniz iki kelimeyi ve kaç kelime aralığıyla taramak istiyorsanız bu kelime sayısını yazın. Close’a tıklayın. Ekran kapanınca, arka plandaki ekranda bulunan Make Fast Concordance’a tıklayın. Taradığınız kelimeler belirttiğiniz aralıkta metinde geçiyorsa, kaç defa geçtiği, geçmiyorsa hiç geçmediği size ekranda bildirilir. Kelime aralığını 1 ile 20 arasında belirleyebilirsiniz. Burada şu noktayı belirtmek gerekir. Taramak istediğiniz iki kelime arasındaki mesafe 5 kelimeden az (4,3,2,1,) ise, mesafeye ve bu mesafenin kullanım sıklığına bağlı olarak aralarındaki ilişki güçlü demektir. Kelimeler arasındaki mesafe 5 kelimeden fazla ise (5-20 arası), kelime sayısının arttığı ölçüde bağlantı zayıflamaktadır.

8. Sonuç

Muhteva analizi metodunun bazı tekniklerinin çok eskilerden beri bilinmesine ve ağırlıklı olarak dinî metinlerin yorumlanmasında kullanılmasına rağmen, yaygın olarak kullanılmaya başlanması 1960’lı yıllara rastlar. Bu tarihten itibaren bilgisayarın her alanda kullanılmaya başlanmasıyla, muhteva analizi metodunun uygulamasında da kullanılmaya başlanmış, ilk dönemlerdeki kart delme tekniğinin yerini, yeni kelime-işlem teknikleri alırken, muhteva analizinin yeni teknikleri de keşfedilmiştir. Daha büyük metinleri, daha teferruatlı biçimde analize tabi tutmak, bu şekilde mümkün olmuştur. Muhteva analizinin bilgisayar programları aracılığıyla yapılması güvenilirliğini artırırken, geçerliğini de, daha üst düzeye çıkarmıştır. Metin üzerinde, niteliksel olduğu kadar niceliksel işlemlerin yapılmasına fırsat vermesi önemli bir avantajdır. Muhteva analizinin yalnızca bir tekniği kullanıldığında elde edilen sonuç yanıltıcı olabilir. Dolayısıyla, muhteva analizinin diğer teknikleriyle desteklenmesi gerekir. Kullanıma hazır metin işleme programları (örneğin, yukarıda tanıtılan Concordance) araştırmacılara, daha uzun metinleri, daha güvenli biçimde işleme imkanı sunarken, ulaştıkları sonuçların da, daha geçerli olmasını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Burçak, Rıfki Salim, *İnönü ve Demokrasi*, Ankara 1950.
- Carley, K., “Content Analysis”, *The Encyclopesia of Language and Linguistics*, (ed) R.E. Asher, Pergamon Pres, Edingburg 1990, 235-267.

Danielson, Wayne A. and Dominic L. Lasorsa, "Perceptions of Social Change: 100 Years of Front-Page Coverage in *The New York Times* and *The Los Angeles Times*", Carl Roberts (ed.), *Text Analysis for the Social Sciences, Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*, Mahawah, New Jersey 1997, 103-107.

Franzosi, Roberto, "Labour Unrest in the Italian Service Sector: An application of Semantic Grammar", *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*, ed by Carl W. Roberts, Mahwah, New Jersey 1997, 131-145.

İnalçık, Halil, "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji", *Doğu Batı*, Sayı 20(2002), 13-39.

Mardin, Şerif, "Siyasi Fikir Tarihi Çalışmalarında Muhteva Analizi", *SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ*, 273(1969), 3-16.

Krippendorff, Klaus, *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*, Sage Publications, Beverly Hills, 1980.

Palmquist, Michael E., Kathleen M. Carley and Thomas A. Dale, "Applications of Computer-Aided Text Analysis: Analysing Literary and Nonliterary Texts", *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*, ed by Carl W. Roberts, Mahwah, New Jersey 1997, 131-145.

Roberts, Carl (ed.), *Text Analysis for the Social Sciences, Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*, Mahawah, New Jersey 1997.

Sezgin, Fatin, *Dil ve Edebiyatta İstatistik ve Bilgisayar Uygulamaları*, İstanbul 1993.

Shapiro, Gilbert and John Markoff, *Revolutionary Demands: A Content Analysis of the Cahiers de Doleances of 1789*, Stanford University Press, 1998.

Tekeli, İlhan -Selim İlkin, "Türkiye'de bir Aydın Hareketi: Kadro", *TOPLUM VE BİLİM*, 24 Kış 1984, 35-67.

Weber, Robert Philip, *Basic Content Analysis, Series: Quantitative Applications in the Social Sciences*, Sage Publications, Beverly Hills 1980.

Zürcher, Erik Jan, "Young Turks, Ottoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics 1908-1938", *Ottoman Past and Today's Turkey*, ed. By Kemal Karpat, Leiden-Brill 200, 151-179.